

LESZEK MITRUS

ORCID: 0000-0002-1308-7358

Uniwersytet Jagielloński

AKSJOLOGICZNE PODSTAWY OCHRONY RYZYKA MACIERZYŃSTWA W PRAWIE ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO

Abstrakt: Opracowanie dotyczy założeń teoretycznych ochrony ryzyka macierzyństwa, omówionych na tle przemian społecznych, przekształceń rynku pracy, a także kolejnych nowelizacji prawa pracy i prawa zabezpieczenia społecznego. Zaprezentowane zostały międzynarodowe, europejskie oraz konstytucyjne podstawy ochrony macierzyństwa. Autor analizuje charakter prawny i ewolucję zasiłku macierzyńskiego, który *de lege lata* stanowi element ubezpieczeń społecznych i jest przyporządkowany do ubezpieczenia chorobowego. Zwraca również uwagę na świadczenie rodzicielskie, które realizuje podobne cele, jak zasiłek macierzyński, ale jest finansowane z budżetu państwa. Zdaniem autora z perspektywy teoretycznej uzasadnione jest wprowadzenie kategorii socjalnego ryzyka rodzicielstwa zamiast socjalnego ryzyka macierzyństwa. *De lege ferenda* zasiłek macierzyński mógłby zostać zastąpiony zasiłkiem rodzicielskim, który stanowiłby część systemu świadczeń rodzinnych.

Słowa kluczowe: społeczne prawa człowieka, zasiłek macierzyński, ochrona rodzicielstwa, ubezpieczenie chorobowe, świadczenia rodzinne

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Współcześnie prawo do zabezpieczenia społecznego należy postrzegać w kontekście praw człowieka. Artykuł 22 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ z dnia 10 grudnia 1948 roku¹ stanowi, że każda osoba jako członek społeczeństwa ma prawo do zabezpieczenia społecznego, jak również jest uprawniona do urzeczywistniania, dzięki wysiłkowi krajowemu i współpracy międzynarodowej, jej praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych, niezbędnych dla jej godności oraz dla swobodnego rozwoju jej osobowości. Z kolei art. 10 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ONZ z dnia 19 grudnia 1966 roku²

¹ Tekst Deklaracji zob. *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, przekład i opracowanie B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mikołajczyk, Toruń 1996, s. 15.

² Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169.

przewiduje, że jego sygnatariusze uznają prawo każdej osoby do zabezpieczenia społecznego, w tym do ubezpieczeń społecznych. Prawa do zabezpieczenia społecznego dotyczy również art. 12 Europejskiej Karty Społecznej Rady Europy z dnia 18 października 1961 roku³. W piśmiennictwie zauważono, że prawo do zabezpieczenia społecznego jest powiązane z członkostwem we wspólnocie, a także jest nakierowane na zagwarantowanie jednostce możliwości funkcjonowania w społeczeństwie (ang. *social inclusion*)⁴. Zarazem na listę minimum praw człowieka należy wpisać elementarne bezpieczeństwo ekonomiczne, nawet jeśli prawa tego nie da się wyegzekwować przed sądem⁵.

W zdecydowanej większości przypadków źródłem zapewnienia odpowiedniego poziomu życia człowieka jest aktywność zarobkowa, realizowana w ramach prawa do pracy. W razie braku możliwości podejmowania pracy lub przeszkód w jej wykonywaniu podstawą egzystencji stają się z reguły świadczenia z zakresu zabezpieczenia społecznego. Z perspektywy niniejszego opracowania należy podkreślić, że jedną z sytuacji objętych zabezpieczeniem społecznym jest przerwa w pracy zarobkowej spowodowana ciążą, porodem oraz opieką nad dzieckiem w pierwszym okresie jego życia. Sytuacja ta jest tradycyjnie określana mianem „ryzyka macierzyństwa”. Na gruncie prawa polskiego podstawowym świadczeniem przysługującym z tego tytułu jest zasiłek macierzyński, realizowany techniką ubezpieczeniową. Jego celem jest rekompensata utraconych dochodów w związku z przerwą w wykonywaniu pracy ze względu na ciążę i macierzyństwo. Biorąc pod uwagę ewolucję ustawodawstwa dotyczącego ochrony macierzyństwa oraz uwzględnienie uprawnień ojców, warto zadać pytanie o aksjologię ochrony ryzyka macierzyństwa oraz aktualność założeń teoretycznych tej ochrony, a także poddać pod rozwałę możliwe działania legislacyjne w tej dziedzinie.

1. PODSTAWY PRAWNE OCHRONY MACIERZYŃSTWA

Zgodnie z art. 10 ust. 2 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ONZ szczególną ochronę należy przyznać matkom w rozsądnym okresie przed i po urodzeniu dziecka. W tym czasie pracujące matki powinny otrzymywać płatny urlop z zapewnieniem odpowiednich świadczeń z tytułu zabezpieczenia społecznego. Z kolei Konwencja nr 102 Międzynarodowej Organizacji Pracy z dnia 28 czerwca 1952 roku dotycząca minimalnych norm zabezpieczenia społecznego⁶ zawiera część VIII „Świadczenia macierzyńskie” (art. 46–52). Warto zauważyć, że na gruncie art. 47 Konwencji MOP nr 102 przedmiot ochrony powinien

³ Dz.U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67 ze zm.

⁴ Tak E. Eichenhofer, *Social security as a human right: A European perspective*, [w:] *Research Handbook on European social security law*, red. F. Pennings, G. Vonk, Cheltenham 2015, s. 6.

⁵ Na fakt ten zwraca uwagę W. Osiatyński, *Prawa człowieka i ich granice*, Kraków 2011, s. 277.

⁶ Dz.U. z 2005 r. Nr 93, poz. 775.

obejmować ciężę, poród i ich skutki oraz będącą ich wynikiem utratę zarobku, tak jak to określa ustawodawstwo krajowe. Artykuł 50 Konwencji MOP nr 102 odnosi się do utraty zarobku wskutek ciąży, porodu i ich skutków, która powinna być rekompensowana okresowo wypłacanymi świadczeniami. Natomiast zgodnie z art. 52 Konwencji MOP nr 102 świadczenia takie powinny być udzielane przez cały czas trwania przypadków objętych ochroną, jednakże wypłaty okresowe mogą być ograniczone do 12 tygodni, chyba że dłuższa nieobecność w pracy jest nakazana lub dozwolona przez ustawodawstwo krajowe, w którym to przypadku świadczenia nie będą mogły być ograniczone do krótszego okresu. Status kobiet w związku z urodzeniem dziecka i urlopem macierzyńskim reguluje Konwencja MOP nr 103 z dnia 28 czerwca 1952 roku dotycząca ochrony macierzyństwa⁷.

Artykuł 8 ust. 1 Europejskiej Karty Społecznej stanowi, że w celu zapewnienia skutecznego wykonywania prawa pracownic do ochrony, umawiające się strony zobowiązują się zapewnić kobietom przed i po urodzeniu dziecka urlop w wymiarze całkowitym co najmniej 12 tygodni bądź poprzez płatny urlop, bądź poprzez odpowiednie świadczenia z ubezpieczenia społecznego lub z funduszy publicznych. Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 roku⁸ zawiera tytuł IV „Solidarność” dotyczący uprawnień z zakresu prawa pracy i prawa zabezpieczenia społecznego. Na gruncie art. 33 ust. 2 Karty w celu pogodzenia życia rodzinnego z zawodowym każdy ma prawo do ochrony przed zwolnieniem z pracy z powodów związanych z macierzyństwem i prawo do płatnego urlopu macierzyńskiego oraz do urlopu wychowawczego po urodzeniu lub przysposobieniu dziecka. Ponadto w świetle art. 34 ust. 1 Karty Unia Europejska uznaje i szanuje prawo do świadczeń z zabezpieczenia społecznego oraz do usług społecznych, zapewniających ochronę w takich przypadkach, jak: macierzyństwo, choroba, wypadki przy pracy, zależność lub podeszły wiek oraz w przypadku utraty zatrudnienia, zgodnie z zasadami ustanowionymi w prawie Unii Europejskiej oraz w ustawodawstwach i praktykach krajowych. Należy przy tym zaznaczyć, że — poza problematyką równego traktowania — co do zasady Unia Europejska nie ustanawia wiążących standardów zabezpieczenia społecznego, pozostawiając państwom członkowskim kompetencje legislacyjne w tej dziedzinie⁹.

Warto dodać, że art. 8 unijnej dyrektywy 92/85¹⁰ zobowiązuje państwa członkowskie do podjęcia niezbędnych środków zapewniających pracownikom uprawnienie do nieprzerwanego urlopu macierzyńskiego, trwającego co najmniej

⁷ Dz.U. z 1976 r. Nr 16, poz. 99. Wskazany akt prawny został uaktualniony Konwencją MOP nr 183 z dnia 30 maja 2000 roku dotyczącą rewizji konwencji dotyczącej ochrony macierzyństwa.

⁸ Dz.Urz. UE C 202 z 7.06.2016 r., s. 389.

⁹ Szerzej zob. L. Mitrus, *Komentarz do art. 34, [w:] Karta Praw Podstawowych. Komentarz*, red. A. Wróbel, Warszawa 2020, s. 926 n.; F. Pennings, *European Social Security Law*, Cambridge-Antwerp-Chicago 2022, s. 440 n.

¹⁰ Dyrektywa Rady 92/85/EWG z dnia 19 października 1992 roku w sprawie wprowadzenia środków służących wspieraniu poprawy w miejscu pracy bezpieczeństwa i zdrowia pracownic w ciąży, pracownic, które niedawno rodziły i pracownic karmiących piersią (Dz.Urz. UE L 348 z 28.11.1992 r., s. 1 ze zm.).

14 tygodni, udzielonego przed porodem i/lub po nim zgodnie z prawem krajowym i/lub praktyką. Wskazany urlop macierzyński powinien obejmować co najmniej dwutygodniowy obowiązkowy urlop macierzyński, przyznawany przed i/lub po porodzie zgodnie z prawem krajowym i/lub praktyką. W końcowej części preambuły dyrektywy 92/85 zauważono, że przepisy dotyczące urlopu macierzyńskiego byłyby bezcelowe, gdyby nie towarzyszyło im zachowanie praw wynikających z umowy o pracę i/lub prawa do odpowiedniego zasiłku. Określenie „odpowiedni zasiłek” w przypadku urlopu macierzyńskiego powinno być uznawane za punkt odniesienia w celu ustalenia minimalnego poziomu ochrony i w żadnym razie nie powinno być rozumiane jako sugestia analogii między ciążą i chorobą.

Z powyższego zestawienia wynika, że ochrona macierzyństwa znajduje silne umocowanie w regulacjach prawa międzynarodowego i prawa europejskiego, a minimum ochrony stanowi zagwarantowanie przerwy w wykonywaniu pracy zarobkowej (a więc urlopu macierzyńskiego) oraz zapewnienie odpowiednich świadczeń pieniężnych w tym okresie. Dla efektywnego zapewnienia ochrony niezbędne są regulacje na poziomie krajowym w sprawie między innymi warunków objęcia zabezpieczeniem społecznym z tytułu macierzyństwa, rodzajów świadczeń, przesłanek ich przyznawania oraz określania wysokości i zasad ich finansowania. Instrumenty prawa międzynarodowego i europejskiego nie narzucają władzom krajowym konkretnych rozwiązań legislacyjnych, niemniej brak regulacji w dziedzinie ochrony macierzyństwa lub ustanowienie zbyt niskiego poziomu takiej ochrony stanowiłyby naruszenie międzynarodowych i europejskich standardów ochrony praw człowieka.

Artykuł 67 ust. 1 Konstytucji RP¹¹ przewiduje, że obywatel ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego. Zakres i formy zabezpieczenia społecznego określa ustawa. Zgodnie z art. 67 ust. 2 Konstytucji RP obywatel pozostający bez pracy nie z własnej woli i nie mający środków utrzymania ma prawo do zabezpieczenia społecznego, którego zakres i formy określa ustawa. Ustawa zasadnicza przyjmuje wąskie rozumienie pojęcia „zabezpieczenie społeczne”¹². W piśmiennictwie zauważono, że art. 67 Konstytucji RP wymienia trzy ryzyka socjalne: niezdolność do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo, osiągnięcie wieku emerytalnego oraz pozostawanie bez pracy nie z własnej woli. Celem tego przepisu jest zabezpieczenie dochodu utraconego w związku z brakiem możliwości zarobkowania¹³. Należy zatem zauważyć, że art. 67 Konstytucji RP nie wskazuje macierzyństwa jako przedmiotu ochrony zabezpieczenia społecznego. Jak sądzę, przyjęcie, że brak możliwości wykonywania pracy ze względu na ciążę

¹¹ Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm., dalej: Konstytucja RP.

¹² Szerzej G. Szklarski, *Zakres ochrony prawa do zabezpieczenia społecznego z art. 67 Konstytucji RP*, Warszawa 2021, s. 143 n. oraz cytowane tam piśmiennictwo.

¹³ K. Ślębszak, *Prawo do zabezpieczenia społecznego w Konstytucji RP. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2015, s. 63.

oraz zajmowanie się dzieckiem w pierwszym okresie jego życia podczas urlopu macierzyńskiego mieści się w pojęciu znaczeniowym „niezdolności do pracy ze względu na chorobę” byłoby zbyt daleko idącym i niedopuszczalnym zabiegiem interpretacyjnym.

Trzeba też podkreślić, że zgodnie z art. 71 ust. 1 Konstytucji RP państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Artykuł 71 ust. 2 Konstytucji RP wskazuje natomiast, że matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej ochrony ze strony władz publicznych, której zakres określa ustawa. Przepis ten ma na celu ochronę rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa, stąd stanowi on uzupełnienie i rozwinięcie zasady ustrojowej wyrażonej w art. 18 Konstytucji RP, w świetle którego małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej¹⁴. Konstytucyjnych podstaw ochrony macierzyństwa można zatem dopatrywać się w art. 71 ustawy zasadniczej, włączając w to ochronę zdrowia oraz pomoc medyczną, a także powinność prowadzenia przez instytucje państwa odpowiedniej polityki prorodzinnej.

Artykuł 1 ust. 3 ustawy z dnia 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych¹⁵ rozstrzyga, że *de lege lata* jednym z czterech elementów powszechnego systemu ubezpieczeń społecznych jest ubezpieczenie w razie choroby i macierzyństwa, zwane „ubezpieczeniem chorobowym”. Podstawowym aktem prawnym w tym zakresie jest ustawa z dnia 25 czerwca 1999 roku o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa¹⁶. Zasiłku macierzyńskiego wprost dotyczy rozdział 6 tej ustawy (art. 29–31). Na gruncie art. 29 ust. 1 ustawy zasiłkowej świadczenie to przysługuje ubezpieczonej, która w okresie ubezpieczenia chorobowego albo w okresie urlopu wychowawczego: 1) urodziła dziecko; 2) przyjęła na wychowanie dziecko w wieku do czternastego roku życia i wystąpiła do sądu opiekuńczego w sprawie jego przysposobienia; 3) przyjęła na wychowanie w ramach rodziny zastępczej, z wyjątkiem rodziny zastępczej zawodowej, dziecko w wieku do siódmego roku życia, a w przypadku dziecka, wobec którego podjęto decyzję o odroczeniu obowiązku szkolnego — do dziesiątego roku życia. Zgodnie z ust. 2 tego artykułu przepisy ust. 1 pkt 2 i 3 stosuje się odpowiednio do ubezpieczonego. Ponadto art. 29a ust. 1 ustawy zasiłkowej stanowi, że zasiłek macierzyński przysługuje przez okres ustalony przepisami Kodeksu pracy jako okres urlopu macierzyńskiego, urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego (a więc urlopu adopcyjnego), urlopu rodzicielskiego oraz urlopu ojcowskiego. Analogiczną regulację zawiera art. 184 k.p.¹⁷ Zasiłek macierzyński jest

¹⁴ M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 71, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2019, s. 238.

¹⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 497, dalej: ustawa systemowa.

¹⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 2780, dalej: ustawa zasiłkowa.

¹⁷ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 roku — Kodeks pracy (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1465 ze zm.), dalej: k.p.

realizowany techniką ubezpieczeniową, a więc jest powiązany z wykonywaniem pracy zarobkowej i uiszczaniem składek z tego tytułu. Świadczenie to przysługuje pod warunkiem posiadania tytułu ubezpieczenia chorobowego¹⁸ oraz przerwy w prowadzeniu działalności zarobkowej spowodowanej urodzeniem dziecka lub przyjęciem dziecka na wychowanie. Uprawnienie do zasiłku przysługuje zarówno kobietom, jak i mężczyznom¹⁹.

Należy także zwrócić uwagę na świadczenie rodzicielskie, które jest przedmiotem art. 17c ustawy z dnia 28 listopada 2003 roku o świadczeniach rodzinnych²⁰. Celem świadczenia jest zapewnienie minimum socjalnego matce lub ojcu dziecka, opiekunowi faktycznemu, rodzinie zastępczej, a także osobie, która przysposobiła dziecko. Prawo do świadczenia rodzicielskiego nie jest uzależnione od wykonywania pracy zarobkowej ani posiadania tytułu ubezpieczenia społecznego. Świadczenie to mogą zatem otrzymać na przykład matki bezrobotne, studentki, a także osoby wykonujące pracę na podstawie umów prawa cywilnego, które nie przystąpiły dobrowolnie do ubezpieczenia chorobowego. Świadczenie rodzicielskie przysługuje osobom, które nie otrzymują zasiłku macierzyńskiego. Przysługuje ono od dnia porodu, objęcia dziecka opieką lub przysposobienia dziecka. W zależności od liczby dzieci urodzonych lub przyjętych na wychowanie świadczenie rodzicielskie przysługuje od 52 tygodni do 71 tygodni. Świadczenie przysługuje w wysokości 1000 zł netto miesięcznie, przy czym ustawa nie wprowadza kryterium dochodowego. Bez względu na liczbę dzieci przysługuje jedno świadczenie. Nie jest możliwe łączenie świadczenia rodzicielskiego z zasiłkiem macierzyńskim ani pobieranie świadczenia rodzicielskiego przez oboje rodziców lub opiekunów. Świadczenie rodzicielskie jest finansowane z budżetu państwa oraz ma charakter roszczeniowy, a więc jest ono realizowane techniką zaopatrzeniową. W ramach pozaubezpieczeniowej części systemu zabezpieczenia społecznego ustawodawca rozszerzył zatem krąg podmiotów uprawnionych do świadczeń pieniężnych z tytułu urodzenia lub przyjęcia dziecka na wychowanie oraz sprawowania nad nim opieki w początkowym okresie jego życia²¹.

¹⁸ Oraz w razie urodzenia dziecka podczas urlopu wychowawczego.

¹⁹ Szerzej zob. np. R. Babińska-Górecka, *Zasiłek macierzyński*, [w:] *System prawa pracy*, t. 3. *Indywidualne prawo pracy. Część szczegółowa*, red. naczelny K.W. Baran, red. naukowa M. Gersdorf, K. Rączka, Warszawa 2021, s. 1013 oraz cytowane tam piśmiennictwo.

²⁰ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 323 ze zm. Świadczenie to zostało wprowadzone ustawą z dnia 24 lipca 2015 roku o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1217). Nowelizacja weszła w życie w dniu 1 stycznia 2016 roku.

²¹ Przy czym opiekunowi faktycznemu oraz osobie, która przysposobiła dziecko, świadczenie rodzicielskie przysługuje w przypadku objęcia opieką dziecka w wieku do ukończenia czternastego roku życia, natomiast rodzinie zastępczej w przypadku objęcia opieką dziecka w wieku do ukończenia siódmego roku życia oraz w wieku do ukończenia dziesiątego roku życia, jeśli wobec dziecka podjęto decyzję o odroczeniu obowiązku szkolnego.

2. RYZYKO MACIERZYŃSTWA JAKO PRZEDMIOT OCHRONY PRAWA ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO

Świadczenia pieniężne z zabezpieczenia społecznego mają na celu łagodzenie negatywnych skutków wynikających z braku możliwości podejmowania lub kontynuowania pracy zarobkowej. Uprawnienia do konkretnych świadczeń są natomiast rezultatem ziszczenia się ryzyka socjalnego (w węższym ujęciu: ryzyka ubezpieczeniowego) oraz spełnienia przesłanek ustawowych²². W piśmiennictwie zauważono, że w prawie ubezpieczeń społecznych zdarzeniem pierwotnym jest zdarzenie losowe, natomiast ryzyko ubezpieczeniowe jest jego następstwem. Które i jakie następstwa zdarzenia losowego są zabezpieczone świadczeniami, decyduje wyłącznie ustawodawca²³. Przez ryzyko rozumie się na ogół niebezpieczeństwo wystąpienia zdarzenia: przyszłego, niepewnego, niezależnego od woli człowieka i dlań niekorzystnego (przynoszącego stratę), przy czym w prawie zabezpieczenia społecznego posługujemy się pojęciem ryzyka socjalnego²⁴, które jest podstawową kategorią prawa zabezpieczenia społecznego jako przedmiotu ochrony prawnej²⁵. Inaczej mówiąc, objęcie przez ustawodawcę ochroną określonych zdarzeń oraz ustalenie przesłanek przyznawania świadczeń pieniężnych przesądza o ochronie skonkretyzowanych ryzyk socjalnych, a także wyznacza zakres przedmiotowy prawa zabezpieczenia społecznego.

Przykładami klasycznie rozumianych ryzyk ubezpieczeniowych są trwała lub przemijająca niezdolność do pracy (choroba), które mogą wynikać z okoliczności niekorzystnych oraz niezależnych od woli człowieka (na przykład samoistne naruszenie funkcji organizmu lub wypadek przy pracy), a ponadto negatywnie wpływają na zapewnienie własnej egzystencji poprzez wykonywanie pracy zarobkowej. Nieco inaczej należy spojrzeć na „ryzyko macierzyństwa”, bowiem urodzenie dziecka może być zdarzeniem zaplanowanym i pożądanym, a przysposobienie dziecka wynika ze świadomej decyzji zainteresowanych osób. Z perspektywy zabezpieczenia społecznego pierwszoplanowe znaczenie ma fakt, że ciąża, poród lub przysposobienie dziecka, a także opieka nad dzieckiem w pierwszym okresie jego życia, ograniczają lub uniemożliwiają wykonywanie pracy zarobkowej. W takiej sytuacji ochrona materializuje się poprzez przyznanie prawa do urlopu macierzyńskiego (w przypadku pracownic) oraz zapewnienie zasiłku macierzyńskiego. W odniesieniu do osób zatrudnionych mamy zatem do czynienia z ochroną zarówno na gruncie prawa pracy, jak i prawa ubezpieczeń społecznych, przy czym regulacje te są względem siebie komplementarne.

²² Szerzej I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje prawne prawa ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2016, s. 104 n.

²³ A. Wypych-Żywicka, *Zdarzenia losowe i ryzyka ubezpieczeniowe*, [w:] *System prawa ubezpieczeń społecznych. Część ogólna*, red. A. Wypych-Żywicka, Warszawa 2020, s. 560.

²⁴ J. Jończyk, *Prawo zabezpieczenia społecznego*, Kraków 2006, s. 12.

²⁵ *Ibidem*, s. 13.

Kodeksowa regulacja ochrony macierzyństwa przeszła w ostatnich kilkunastu latach znaczącą ewolucję. Nie wchodząc w szczegóły, należy skrótowo wspomnieć, że oprócz urlopu macierzyńskiego Kodeks pracy przewiduje obecnie urlop na warunkach urlopu macierzyńskiego, urlop rodzicielski oraz urlop ojcowski, podczas których przysługuje zasiłek macierzyński. Wyrażna była tendencja do uelastyczniania przepisów o urloпах związanych z rodzicielstwem oraz dążenie do zrównania statusu rodziców biologicznych i adopcyjnych. Nastąpiło wydłużenie łącznego okresu sprawowania opieki nad dzieckiem w pierwszym okresie jego życia, mężczyznom przyznano samodzielne uprawnienie w postaci urlopu ojcowskiego, umożliwiono podział urlopu rodzicielskiego między oboje rodziców lub opiekunów, a także dopuszczono łączenie urlopu rodzicielskiego z zatrudnieniem w niepełnym wymiarze czasu pracy²⁶.

Zmianie uległ również charakter zasiłku macierzyńskiego. W piśmiennictwie zauważono, że obecnie pod tą nazwą mamy różne w istocie zasiłki o odmiennych celach. Wbrew nazwie nie są to tylko świadczenia z tytułu macierzyństwa, nawet nie tylko z tytułu ojcostwa czy ogólnie rodzicielstwa (na przykład zasiłek dla członka najbliższej rodziny dziecka innego niż jego rodzic), zaś przesłanki ich wypłaty nie stanowi tylko zdarzenie ubezpieczeniowe powiązane z wystąpieniem zdarzenia losowego, lecz konieczność godzenia pracy z obowiązkiem opieki i pielęgnacji nad niemowlęciem, a także wypełnianie roli wychowawczej i socjalizującej rodziny, czyli dowartościowanie szerszej rozumianej roli rodziny we wszechstronnym rozwoju i postępie społecznym²⁷.

Wątpliwości budzi umiejscowienie zasiłków macierzyńskich w ramach „ubezpieczenia chorobowego”. Zrównanie „choroby” oraz „macierzyństwa” na gruncie art. 1 ust. 3 ustawy systemowej może budzić intuicyjny sprzeciw, bowiem są to sytuacje zasadniczo odmienne. Uzasadnienia takiego zabiegu legislacyjnego należy szukać w charakterze prawnym świadczeń objętych wskazanym działem systemu ubezpieczeń społecznych. Chodzi bowiem o zasiłki zastępujące w określonym stopniu zarobki utracone w wyniku czasowej niezdolności do pracy z powodu choroby oraz sytuacji wynikających z macierzyństwa, które również wiążą się z niemożnością wykonywania pracy²⁸. J. Jończyk zwrócił uwagę, że zasiłek macierzyński należy

²⁶ Szerzej zob. np. J. Czerniak-Swędzioł, *Ewolucja urlopu rodzicielskiego*, „Studia z zakresu prawa pracy i polityki społecznej” 23, 2016, s. 49 n.; L. Mitrus, *Ochrona rodzicielstwa w świetle zmian kodeksu pracy*, [w:] *Jedność w różnorodności. Studia z zakresu prawa pracy, zabezpieczenia społecznego i polityki społecznej. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Muszalskiemu*, red. A. Patulski, K. Walczak, Warszawa 2009, s. 189 n.; L. Mitrus, *Wątpliwości wokół urlopu rodzicielskiego*, [w:] *Prawo pracy. Refleksje i poszukiwania. Księga Jubileuszowa Profesora Jerzego Wrątnego*, red. G. Uścińska, Warszawa 2013, s. 355 n.

²⁷ R. Babińska-Górecka, *Ewolucja funkcji zasiłku macierzyńskiego (uwagi na tle ostatnich zmian przesłanek nabycia prawa do zasiłku macierzyńskiego dla ubezpieczonego ojca dziecka)*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2015, nr 11, s. 14.

²⁸ Szerzej I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2016, s. 205 n.; G. Uścińska, *Prawo zabezpieczenia społecznego*, Warszawa 2021, s. 111 n.

zaliczyć do świadczeń kontrowersyjnych ze względu na jego miejsce w ubezpieczeniu chorobowym, zwłaszcza że łączy się ze stopniowo wydłużanym urlopem macierzyńskim²⁹.

Aktualny stan rzeczy w dużym stopniu wynika z utrwalonej tradycji. Jak zauważył W. Szubert, w historycznym rozwoju proces regulowania świadczeń należnych w razie wystąpienia różnych „ryzyk” łączył się z podziałem ubezpieczenia społecznego na rodzaje (gałęzie), przy czym w obrębie poszczególnych rodzajów ubezpieczenia łączone były niekiedy kategorie ryzyk uznawane za pokrewne z punktu widzenia regulacji prawnej, pomimo odmienności ich charakteru. Na tej drodze doszło i u nas, i w wielu innych krajach do objęcia jednym ubezpieczeniem ryzyk choroby i macierzyństwa ze względu na to, że w obu tych sytuacjach powstaje prawo do okresowych zasiłków zastępujących utracony zarobek, pomimo że ciąża i macierzyństwo stwarzają potrzeby jakościowo odmienne niż choroba, wymagające kompleksowego zaspokajania w ramach systemu świadczeń na rzecz rodziny³⁰.

Warto również odnotować wyrażony dekadę temu pogląd B. Wagner, której zdaniem jedną z kwestii wymagających rozważenia na gruncie ubezpieczenia chorobowego jest zasadność objęcia ubezpieczeniem chorobowym świadczeń macierzyńskich i — choć w mniejszym stopniu — opiekuńczych. Obowiązująca regulacja jest wprawdzie zmodyfikowaną, unowocześnioną, ale jednak kolejną wersją rozwiązań przeszłych. Jeżeli można by jeszcze potraktować jako niezdolność do pracy ze względu na stan zdrowia (choroby) pierwszy ośmioletni okres po porodzie (w przeszłości „świadczenia dla położnic”), to kwalifikacja taka w odniesieniu do dalszych okresów urlopu macierzyńskiego, zwłaszcza wydłużonego do roku, a już na pewno urlopów ojcowskich, może być dyskusyjna. Ze względu na charakter (funkcje i cel) świadczenia macierzyńskie i opiekuńcze bliższe są świadczeniom rodzinnym niż chorobowym³¹. Wydaje się zatem, że w ujęciu teoretycznym dopuszczalne byłoby umiejscowienie ochrony z tytułu macierzyństwa w ramach świadczeń rodzinnych, niekoniecznie realizowanych techniką ubezpieczeniową, czego przykładem jest wspomniane wcześniej świadczenie rodzicielskie. Świadczenia rodzinne przynajmniej w pewnym stopniu mogłyby zastąpić zasiłki funkcjonujące *de lege lata* w ramach ubezpieczenia chorobowego.

Ponadto *de lege ferenda* godne rozważenia byłoby zastąpienie „ryzyka macierzyństwa” przez „ryzyko rodzicielstwa”. Regulacje działu ósmego Kodeksu pracy ewoluowały od „Ochrony pracy kobiet” do „Uprawnień pracowników związanych z rodzicielstwem”. W aktualnym stanie prawnym urlopy związane ze sprawowaniem opieki nad dzieckiem w pierwszym okresie jego życia przysługują obojgu rodzicom lub opiekunom. Zasiłek macierzyński przysługuje w razie wykorzystywania urlopu macierzyńskiego, urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego,

²⁹ J. Jończyk, *Prawo...*, s. 179.

³⁰ W. Szubert, *Ubezpieczenie społeczne. Zarys systemu*, Warszawa 1987, s. 87.

³¹ B. Wagner, *Z problematyki równości w ubezpieczeniach społecznych*, [w:] *Aksjologiczne podstawy prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, red. M. Skąpski, K. Ślęzak, Poznań 2014, s. 240.

urlopu rodzicielskiego oraz urlopu ojcowskiego. Ustanowienie nowego urlopu rodzicielskiego obejmującego zbiorczo aktualnie istniejące urlopy związane z rodzicielstwem, a także zastąpienie zasiłku macierzyńskiego zasiłkiem rodzicielskim lepiej odzwierciedlałoby współczesne realia, upraszczałoby obowiązujący stan prawny, a także wpisywałoby się w kierunki dotychczasowego rozwoju przepisów w analizowanej dziedzinie³².

3. AKSJOLOGICZNE PODSTAWY OCHRONY RYZYKA MACIERZYŃSTWA — PRÓBA REKONSTRUKCJI

Konieczność ochrony macierzyństwa — czy też, szerzej mówiąc, rodzicielstwa — nie budzi żadnych wątpliwości. W literaturze zauważono, że prawo dziecka do opieki rodziców w pierwszym okresie jego życia stanowi *ratio legis* urlopu oraz zasiłku macierzyńskiego³³. Trzeba zarazem mieć na uwadze, że model oparty na technice ubezpieczeniowej finansowanej ze składek ukształtował się w epoce industrialnej, dla której w okresie po II wojnie światowej charakterystyczne były umowy o pracę na czas nieokreślony, gwarantujące pełnię praw pracowniczych i ubezpieczeniowych. Kariery zawodowe charakteryzowały się stabilnością, a zatrudnienie nierzadko obejmowało pracę w danej branży przemysłu lub nawet w konkretnym zakładzie od ukończenia szkoły do osiągnięcia wieku emerytalnego. W modelu ubezpieczeniowym mamy do czynienia ze wspólnotą ryzyka osób zatrudnionych (szerzej: wykonujących pracę zarobkową), a pierwszoplanową rolę odgrywa rekompensata wynagrodzenia, które nie zostało uzyskane ze względu na ciążę, urodzenie lub przysposobienie dziecka oraz skorzystanie z urlopu macierzyńskiego. W takim ujęciu ryzyko macierzyństwa może być postrzegane głównie lub wyłącznie przez pryzmat utraty dochodu ze stosunku pracy. Zasiłek macierzyński łagodzi negatywne konsekwencje finansowe związane z powiększeniem rodziny, przy czym świadczenie to nie musi rekompensować całości dochodów utraconych ze względu na przerwę w karierze zawodowej.

Z perspektywy historycznej należy odnotować odejście od modelu zatrudnionego mężczyzny jako jedyne go żywiciela rodziny, podejmowanie na szeroką skalę aktywności zawodowej przez kobiety oraz rozwój partnerskiego modelu rodziny z podziałem obowiązków zawodowych i opiekuńczych. Zarazem przemiany gospodarcze i technologiczne, wraz z procesami deregulacji oraz uelastyczniania prawa pracy, zaowocowały segmentacją rynku pracy. Coraz częściej występuje

³² Zob. szerzej L. Mitrus, *Prawo do zasiłku macierzyńskiego w świetle nowelizacji kodeksu pracy i ustawy zasiłkowej (analiza zmian i postulaty de lege ferenda)*, [w:] *Uprawnienia pracowników związane z rodzicielstwem w świetle przepisów prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, red. J. Czerniak-Swędzioł, Warszawa 2016, s. 99 n.

³³ A. Sobczyk, *Prawo dziecka do opieki rodziców jako uzasadnienie dla urlopu i zasiłku macierzyńskiego*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2015, nr 9, s. 11 n.

praca niepewna, niestała, dorywcza, z reguły niegwarantująca regularnego wynagrodzenia umożliwiającego utrzymanie na godziwym poziomie. Prowadzi to do wyodrębnienia nowej grupy (klasy) społecznej, określanej mianem prekariatu, którą cechuje niestabilność sytuacji zawodowej, minimalna ochrona socjalna lub jej zupełny brak. Rozwijają się nowe prawne formy zarobkowania, nie zawsze objęte zakresem prawa pracy. W polskich realiach występują ponadto długotrwałe umowy cywilnoprawne, które *de facto* nierzadko zastępują i wypierają umowy o pracę. Zasygnalizowane tu procesy, połączone ze starzeniem się społeczeństwa, poddają próbie wytrzymałości związek pracy z ubezpieczeniami społecznymi oraz skłaniają do poszukiwania alternatywnych form zabezpieczenia społecznego³⁴. Na aksjologię ochrony ryzyka macierzyństwa należy zatem spojrzeć w kontekście zachodzących przemian społecznych.

Na gruncie naszego prawa zabezpieczenia społecznego nadrzędną rolę w ochronie ryzyka macierzyństwa tradycyjnie odgrywa zasiłek macierzyński. Jest on realizowany w ramach modelu ubezpieczeniowego, w którym mamy do czynienia ze wspomnianą wcześniej wspólnotą ryzyka osób utrzymujących się z pracy zarobkowej. Współcześnie grupa ta jest bardzo niejednolita. Obowiązkowo ubezpieczeniu z tytułu choroby i macierzyństwa podlegają jedynie pracownicy, członkowie rolniczych spółdzielni produkcyjnych oraz osoby odbywające służbę zastępczą (art. 11 ust. 1 ustawy systemowej). Wśród podmiotów mogących dobrowolnie przystąpić do ubezpieczenia chorobowego ustawodawca wskazał między innymi osoby będące stroną umowy zlecenia oraz osoby prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą (art. 11 ust. 2 ustawy systemowej). Inaczej mówiąc, osoby prowadzące działalność gospodarczą na własny rachunek i osoby zarobkujące w ramach długotrwałych umów cywilnoprawnych mogą z własnej woli podjąć decyzję o przystąpieniu do ubezpieczenia chorobowego oraz zadbać w ten sposób o nabycie prawa do zasiłku macierzyńskiego. Niektóre formy zarobkowania w ogóle wymykają się jednak regulacjom prawa pracy oraz prawa ubezpieczeń społecznych. W polskich realiach problem ten widać szczególnie wyraźnie na przykładzie osób pracujących za pośrednictwem platform internetowych.

Co zatem istotne, wśród osób prowadzących działalność zarobkową prawo do zasiłku macierzyńskiego nie ma charakteru powszechnego. *De lege lata* z woli ustawodawcy nie wszystkie osoby wykonujące pracę zarobkową mogą skorzystać z zasiłku macierzyńskiego. Zarazem w epoce niepewnego zatrudnienia przerwy w karierze zawodowej nie są równie często powiązane z macierzyństwem czy wychowywaniem dzieci, jak miało to miejsce w realiach społeczeństwa industrialnego, kiedy droga zawodowa była znacznie bardziej stabilna i przewidywalna. Zastąpienie dochodu z pracy poprzez zasiłek macierzyński nadal ma istotne znaczenie jako

³⁴ Szerzej R. Pacud, *Ubezpieczenia społeczne oparte na pracy?*, [w:] *Przyszłość prawa pracy. Liber Amicorum. W pięćdziesięciolecie pracy naukowej Profesora Michała Seweryńskiego*, red. Z. Hajn, D. Skupień, Łódź 2015, s. 736 n.

jeden z celów ochrony ryzyka macierzyństwa w prawie zabezpieczenia społecznego, ale nie jest to cel jedyny.

W tym kontekście trzeba zauważyć, że art. 182^{1c} k.p. oraz art. 182^{1f} k.p. umożliwiają łączenie urlopu rodzicielskiego z wykonywaniem pracy w wymiarze nie wyższym niż połowa pełnego wymiaru czasu pracy. Wówczas, zgodnie z art. 31 ust. 4a ustawy zasiłkowej, wysokość zasiłku macierzyńskiego zmniejsza się proporcjonalnie do wymiaru czasu pracy, w którym pracownik łączy korzystanie z urlopu rodzicielskiego z wykonywaniem pracy u pracodawcy udzielającego takiego urlopu. Inaczej mówiąc, ustawodawca przewiduje nie tylko zaprzestanie wykonywania pracy ze względu na opiekę nad dzieckiem, ale w okresie urlopu rodzicielskiego pozwala łączyć zatrudnienie niepełnoetatowe z odpowiednio zredukowanym zasiłkiem macierzyńskim. Z teoretycznego punktu widzenia *ratio legis* zasiłku macierzyńskiego to nie tylko rekompensata (częściowo) utraconego wynagrodzenia, ale również ułatwianie godzenia życia rodzinnego z zawodowym, czego wprost wymaga art. 33 ust. 2 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej. Z tej perspektywy zasiłek macierzyński stanowi element polityki prorodzinnej, której narzędziem mogą być regulacje prawa pracy i regulacje prawa zabezpieczenia społecznego³⁵.

Zastanawiając się nad aksjologią ochrony ryzyka macierzyństwa w prawie zabezpieczenia społecznego, należy też zwrócić uwagę na specyficzne cechy zasiłku macierzyńskiego. Po pierwsze, brak tu okresu wyczekiwania (okresu karencyjnego), a więc świadczenie to przysługuje już od pierwszego dnia posiadania tytułu ubezpieczenia. Okres wyczekiwania jest natomiast charakterystyczny dla zasiłku chorobowego (art. 4 ustawy zasiłkowej). W pewnym sensie ubezpieczony powinien na zasiłek chorobowy „zasłużyć”, wykonując wcześniej pracę zarobkową oraz uiszczając składkę z tego tytułu. Tym bardziej zasiłek macierzyński nie jest uwarunkowany dłuższym stażem ubezpieczeniowym w postaci okresów składkowych i nieskładkowych, który jest istotną przesłanką nabycia prawa i/lub ustalenia wysokości emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy. Prawo do zasiłku macierzyńskiego nie jest zatem uzależnione od wcześniejszego finansowego wkładu osoby ubezpieczonej na rzecz wspólnoty ryzyka. Decydujące i wystarczające jest samo posiadanie statusu osoby objętej ubezpieczeniem chorobowym z tytułu prowadzenia aktywności zarobkowej.

Po drugie, przepisy nie przewidują utraty lub zawieszenia prawa do zasiłku macierzyńskiego w razie wykonywania pracy zarobkowej oraz uzyskiwania dochodów w okresie pobierania tego zasiłku. Rozwiązanie to kontrastuje chociażby z uregulowaniem dotyczącym zasiłku chorobowego, bowiem ubezpieczony traci do niego prawo, jeśli w okresie orzeczonej niezdolności do pracy wykonuje pracę zarobkową lub wykorzystuje zwolnienie od pracy w sposób niezgodny z jego celem

³⁵ Zob. również R. Babińska-Górecka, *Zasiłek macierzyński...*, [w:] *System prawa pracy*, t. 3, s. 1023.

(art. 17 ust. 1 ustawy zasiłkowej). Co więcej, ustawa nie wymaga *expressis verbis* sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem w okresie urlopu macierzyńskiego. Teoretycznie możliwe jest zatem łączenie urlopu macierzyńskiego z wykonywaniem pracy zarobkowej, co może przykładowo mieć postać pracy zdalnej. Zasiłek macierzyński nie musi zatem rekompensować dochodów utraconych ze względu na przerwę w pracy (co skądinąd wydaje się być sytuacją standardową), ale może stanowić dodatkowy „zastrzyk finansowy” dla osoby pobierającej zasiłek macierzyński. Z tej perspektywy zasiłek macierzyński upodabnia się do świadczeń rodzinnych, których celem jest częściowe pokrycie wydatków związanych z utrzymaniem dziecka.

Należy wreszcie zauważyć, że wspomniane wcześniej świadczenie rodzicielskie wprowadzone w 2016 r. z jednej strony nawiązuje do celów zasiłku macierzyńskiego, z drugiej natomiast przysługuje osobom biernym zawodowo, które urodziły lub przysposobiły dziecko³⁶. Ustawodawca jednoznacznie zerwał zatem z paradygmatem ochrony ryzyka macierzyństwa opartej na pracy zarobkowej, a zarazem rozszerzył zakres podmiotowy osób uprawnionych do świadczeń pieniężnych w pierwszym okresie życia dziecka. W tym ujęciu *prima facie* nie można mówić o szkodzie w postaci utraty nieosiągniętego dochodu ze względu na macierzyństwo, a świadczenie rodzicielskie jest realizowane metodą zaopatrzeniową. W piśmiennictwie zauważono, że w ramach pozaubezpieczeniowej części zabezpieczenia społecznego można wyodrębnić świadczenia socjalnego wsparcia, finansowane ze środków publicznych, których ważnym elementem jest pomoc w utrzymywaniu dzieci, a także wyrównywanie szans oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu³⁷.

Podsumowując, należy stwierdzić, że ochrona ryzyka macierzyństwa jest jednym z przejawów ochrony społecznych praw człowieka. Chodzi o zapewnienie minimum bezpieczeństwa finansowego w okresie ciąży i sprawowania opieki nad dzieckiem w pierwszym okresie jego życia, a także uwzględnienie prawa dziecka do opieki rodziców. Mamy do czynienia z ewolucją przepisów prawa zabezpieczenia społecznego, w tym umożliwieniem łączenia prawa do pracy (w niepełnym wymiarze czasu pracy) z prawem do zasiłku macierzyńskiego. Założeniem ustawodawcy jest zapewnienie odpowiedniej ochrony z zakresu zabezpieczenia społecznego w każdym przypadku urodzenia lub przysposobienia dziecka, nie tylko w razie przerwania działalności zarobkowej. Można oczekiwać, że w prawie zabezpieczenia społecznego coraz większe znaczenie dla ochrony ryzyka macierzyństwa (rodzicielstwa) oraz pomocy finansowej w utrzymaniu dziecka będzie miała metoda zaopatrzeniowa.

³⁶ A także osobom wykonującym pracę na podstawie umowy zlecenia lub osobom prowadzącym pozarolniczą działalność gospodarczą, jeśli nie przystąpiły one dobrowolnie do ubezpieczenia chorobowego.

³⁷ M. Lewandowicz-Machnikowska, *Regulacja prawna socjalnego wsparcia dla osób o niskich dochodach*, Wrocław 2013, s. 34 n.

AXIOLOGICAL FUNDAMENTALS OF MATERNITY RISK PROTECTION UNDER SOCIAL SECURITY LAW

Summary

The elaboration is dedicated to theoretical assumptions of maternity risk protection, presented against the background of changes in the society, transformation of labour market, as well as successive amendments to labour law and social security law. International, European and constitutional foundations of maternity protection have been presented. Author introduces legal nature and development of maternity allowance. *De lege lata* this benefit constitutes a component of social insurance and it belongs to sickness scheme. Moreover, Author pays attention to parental benefit that has similar purpose but is financed directly from the state budget. In Author's view, from theoretical perspective it would be appropriate to introduce the social risk of parenthood instead of the social risk of maternity. *De lege ferenda* maternity allowance could be replaced by parenthood allowance, as an element of family protection scheme.

Keywords: social human rights, maternity allowance, protection of parenthood, sickness scheme, family benefits

BIBLIOGRAFIA

- Babińska-Górecka R., *Ewolucja funkcji zasiłku macierzyńskiego (uwagi na tle ostatnich zmian przesłanek nabycia prawa do zasiłku macierzyńskiego dla ubezpieczonego ojca dziecka)*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2015, nr 11.
- Babińska-Górecka R., *Zasiłek macierzyński*, [w:] *System prawa pracy*, t. 3. *Indywidualne prawo pracy. Część szczegółowa*, red. naczelny K.W. Baran, red. naukowa M. Gersdorf, K. Rączka, Warszawa 2021.
- Czerniak-Swędzioł J., *Ewolucja urlopu rodzicielskiego*, „Studia z zakresu prawa pracy i polityki społecznej” 23, 2016.
- Eichenhofer E., *Social security as a human right: A European perspective*, [w:] *Research Handbook on European social security law*, red. F. Pennings, G. Vonk, Cheltenham 2015.
- Florczak-Wątor M., *Komentarz do art. 71*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2019.
- Jędrasik-Jankowska I., *Pojęcia i konstrukcje prawne prawa ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2016.
- Jończyk J., *Prawo zabezpieczenia społecznego*, Kraków 2006.
- Lewandowicz-Machnikowska M., *Regulacja prawna socjalnego wsparcia dla osób o niskich dochodach*, Wrocław 2013.
- Mitrus L., *Komentarz do art. 34*, [w:] *Karta Praw Podstawowych. Komentarz*, red. A. Wróbel, Warszawa 2020.
- Mitrus L., *Ochrona rodzicielstwa w świetle zmian kodeksu pracy*, [w:] *Jedność w różnorodności. Studia z zakresu prawa pracy, zabezpieczenia społecznego i polityki społecznej. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Muszalskiemu*, red. A. Patulski, K. Walczak, Warszawa 2009.
- Mitrus L., *Prawo do zasiłku macierzyńskiego w świetle nowelizacji kodeksu pracy i ustawy zasiłkowej (analiza zmian i postulaty de lege ferenda)*, [w:] *Uprawnienia pracowników związane z rodzicielstwem w świetle przepisów prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, red. J. Czerniak-Swędzioł, Warszawa 2016.

- Mitrus L., *Wątpliwości wokół urlopu rodzicielskiego*, [w:] *Prawo pracy. Refleksje i poszukiwania. Księga Jubileuszowa Profesora Jerzego Wrątnego*, red. G. Uścińska, Warszawa 2013.
- Osiatyński W., *Prawa człowieka i ich granice*, Kraków 2011.
- Pacud R., *Ubezpieczenia społeczne oparte na pracy?*, [w:] *Przyszłość prawa pracy. Liber Amicorum. W pięćdziesięciolecie pracy naukowej Profesora Michała Seweryńskiego*, red. Z. Hajn, D. Skupień, Łódź 2015.
- Pennings F., *European Social Security Law*, Cambridge-Antwerp-Chicago 2022.
- Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, przekład i opracowanie B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1996.
- Sobczyk A., *Prawo dziecka do opieki rodziców jako uzasadnienie dla urlopu i zasiłku macierzyńskiego*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2015, nr 9.
- Szklarski G., *Zakres ochrony prawa do zabezpieczenia społecznego z art. 67 Konstytucji RP*, Warszawa 2021.
- Szubert W., *Ubezpieczenie społeczne. Zarys systemu*, Warszawa 1987.
- Ślęzak K., *Prawo do zabezpieczenia społecznego w Konstytucji RP. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2015.
- Uścińska G., *Prawo zabezpieczenia społecznego*, Warszawa 2021.
- Wagner B., *Z problematyki równości w ubezpieczeniach społecznych*, [w:] *Aksjologiczne podstawy prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, red. M. Skąpski, K. Ślęzak, Poznań 2014.
- Wypych-Żywicka A., *Zdarzenia losowe i ryzyka ubezpieczeniowe*, [w:] *System prawa ubezpieczeń społecznych. Część ogólna*, red. A. Wypych-Żywicka, Warszawa 2020.